

скромнијег и адекватнијег наслова „Правни фрагменти“ стави је дан свакако значајан и звучан наслов. То је била, вели он, пре свега тежња да се укаже на неке опште идеје које све више узимају маха у склопу савремених струјања лаичке и научне мисли о основним питањима уређења социјалних односа, а не да се претресају правнотехничке појединости. Али ту је погрешно, јер је за сваког читаоца видљив раскорак између наслова и садржине овог позамашног дела.

Да је то тако довољно је само указати на оно о чему све аутор говори. Ређајући више од тридесет поглавља писац не даје одређену органску целину и не назначује чак да се књига састоји из неколико делова, засебних целина, код којих је тешко сагледати заједничке елементе и садржинску повезаност. У *првом* делу (гл. I—XV) поред дефиниције и развоја хуманизма додирнути су и различити општи проблеми који су постали већ класични у правној науци (порекло и структура позитивног права, однос истог према природном праву, фактори правног развоја, демократија као политичка подлога права, наука и техника у позитивном праву, обичајно право, правичност, јавни поредак и сл.), али се не види јасно у чему је њихова веза са проблематиком хуманизма. То утолико више што налазимо сувише цитата и ставова других аутора које Мецлер скоро само коментарише. *Други* део (гл. XVI—XX) садржи конкретнији материјал, али је и он хетероген: хуманизам у области правно-медицинских односа, школству и васпитању, радним односима и утицају техничког напретка на степен и карактер хуманизма итд. *Трећи* део (гл. XXI—XXVI) претставља приказивање развојка грађанског, наследног, трговинског, кривичног, уставног и административног права Луксембурга, које по самој природи ствари није могло да се изграђује као аутохтони правни поредак, већ позајмљивањем и прилагођавањем правних установа и норми суседних земаља. *Четврти* део (гл. XXVII—XXXII) односи се на питања међународног јавног и приватног права у земљама Бенелукса у вези са Шумановим планом, Атлантским пактом и другим познатим актима и догађајима последњих година.

Као што се види, тешко је у тако компонованом спису наћи одговор на питање о „еволуцији права с гледишта културе“ а још мање објашњење у чему би се састојао правни хуманизам. Томе доприноси како тематска разнородност и неприкладност материјала тако и његова фрагментарна обрада. Једино треба истаћи да у трећем и четвртном делу књиге има корисних података и обавештења. А необичан, рекли бисмо патетичан, стил који показује ауторово одушевљење за идеал хуманизма, може чинити писца симпатичним у очима читаоца, али не доприноси научној вредности дела.

Стеван Врачар

Tarek Z. Tunaya, TÜRKIYEDE SIYASİ PARTİLER 1859—1952, İstanbul, 1952, XI + 799.

Доцент јавног права на Универзитету у Истамбулу, др. Тарк З. Тунаја, својим делом *Политичке партије у Турској 1859—1952* дао је значајну студију из ове области. Он, међутим, никако није први радник који проучава ову материју. У предговору он наводи читав низ делатника који су се и пре њега бавили овом проблематиком; нарочито су, услед политичких прилика у Турској послед-

њих година, бројни наслови дела скорашњег датума. Проучавањем политичких партија се, штавише, баве у Турској и неке посебне установе, као Факултет политичких наука Универзитета у Анкари и Журналистички институт Економског факултета Цариградског универзитета. Из ове научне области одбрањене су већ две докторске дисертације.

После предговора и списка аутора чијим се делима служио (има их 142), долази Увод теориске природе (1—73). Први део увода расправља о питању политичких странака уопште, почињући од старих Грка, Римљана и исламског Средњег века, други део намењен је вишепартијском а трећи део једнопартијском систему. Прва књига посвећена је периоду од давања слободе до појаве Младотурака (79—160). Њен први део обрађује грчку, јерменску и бугарску револуционарну организацију, други део политичка удружења до Берлинског конгреса (Догађај Кулели 1859, Друштво младих Османлија 1865, Митинг студената 1876, Али Суаби и Чираански догађај 1878, Скалијери-Аизбегов комитет 1878), трећи део садржи о удружењима под Абдул-Хамидовим режимом (највише простора посвећује удружењу *Јединство и прогрес*). Друга књига (161—471) говори о младотурском периоду од 1908 до краја I светског рата. У њеном првом делу излаже се најпре о политичким организацијама (има их тринаест, од којих највише простора добијају *Јединство и прогрес* и *Слободњачка странка*), затим о политичким круговима и клубовима и најзад о мањинским политичким организацијама (код Грка, Бугара, Шиптара, Јермена и Арапа). Други део друге књиге осветљава ситуацију у време склапања мира. Писац је набројао 31 странку-друштво, између којих и четири социјалистичке (Социјалдемократска, Социјалистичка странка радника и чифчија Турске, Социјалистичка странка Турске, Реформистичка социјалистичка странка — трамвајски радници у Цариграду). Овај занимљив период обрађен је сасвим фрагментарно, странка по странку, нигде не уочавајући општу, економску, друштвену и политичку ситуацију у земљи и несумњив утицај Велике октобарске револуције. Наслов треће књиге гласи *Период одбране права* (472 — 539) и односи се на излагање о положају и снази политичких група у борби за стварање републике. Четврта књига (540—748) разбијена је на делове без већег приступног објашњавања општих историских услова. Ту су једна за другом обрађене 35 странака савремене Турске: оснивање и конгреси странака, учешће и постигнућа на изборима, територијална организација, текст најважнијих партиских материјала (декларације, најважнији говори, програми, статистике). Више простора добиле су најзначајније странке: Републиканска народна, Демократска и Национална странка. Странка са социјалистичким именом у називу има шест, а постоји и Радничко-чивчијска и Демократска радничка странка. Овај део има пре свега практични карактер, те ће одлично послужити сваком оном који се буде више заинтересовао за политички живот савремене Турске. Текст се завршава једним закључним поглављем (749—58), где се после пишчевих најопштијих коментара, идући од периода на период, даје закључак, у ком се истиче све интензивнији развитак политичког живота Турске за протеклих сто година, као и то да је Турска данас земља са вишепартијским системом. Библиографија (759—72) је уређена систематски и с обзиром на то да ли је реч о књизи, чланку и сл. Постоје и две корисне таблице (772—77) и индекс (791—99).

Политички живот Турске од II светског рата је необично интересантан. Све до 1945 у Ататурковој републици владао је једнопартиски систем. Отада политичке странке нагло ничу: 1945—једна, 1946—четрнаест, 1947—две, 1948—пет, 1949—једна, 1950—четири, 1951—једна и 1952—две. Макако да је број странака велики, постоје само четири значајније легалне странке, од којих су до другумајских избора 1954 две биле основне. После тих избора сва се власт налази у рукама Демократске странке која у Скупштини има 500 од 535 посланика (91,58%), захваљујући изборном закону који је донела Републиканска странка, а који је подешен тако да обезбеђује огромну већину странци која добије релативну већину по вилајетима. — Писац није теориски обрадио начин постанка странака у Турској од 1945, тј. у време вишепартиског система у Турској. Од 1945, странке у Турској настајале су на два начина: формирањем странке мимо тадашње једине Републиканске странке и цепањем ове странке. Све снажније странке (данашња Републиканска, Демократска, Милет-партија) настале су цепањем раније Републиканске странке или даљим издвајањем од њеног отцепљеног дела, док су странке формиране независно од ње безначајне (изузев, донекле, до 2 маја 1954, Сељачке странке).

Писац све странке дели на: хомогене и нехомогене (18—20), легалне и илегалне (20), националне и интернационалне (20—27). Да странка има одређену идеологију и да за њом стоје одређена класа писац види само у случају комуниста. За остале странке као да ово не важи. Отуда писац ни за раније ни за садашње странке у Турској не даје класне карактеристике. Овакав став није ништа ново. По класичној буржоаској норми све се странке деле на политичке и класне (на пример сељачка, радничка). Међутим, и при површном посматрању лако је запазити да тзв. политичке неklasне странке су такође класне, буржоаске или још чешће ситнобуржоаске, које око себе сакупљају и друге класне елементе, пошто су владајуће или се као супарничке боре за власт. Можда су у данашње време класно најхомогеније тзв. сељачке странке, које око себе окупљају сеоску буржоазију (кулаке) и ситну буржоазију (средњаке). Писац уопште наступа са великим закашњењем у начину посматрања, не водећи рачуна о тако занимљивим појавама које показује савремени политички живот у Турској баи по питању класног карактерисања тих тзв. политичких странака. Можда се нигде тако јасно не осећа разлика између буржоаске и ситнобуржоаске странке као у случају данашње турске Демократске и Републиканске странке.

Као теориска обрада питања о политичким странкама, увод је сувише застарео, без разумевања савременог развоја који толико новог уноси и у теорију о политичким странкама. Писац не води рачуна о условима економског, друштвеног и политичког живота и не сматра да су партије класна ствар. Отуда и поред тежње да се да једна теориска база, све остаје и даље без основа, viseћи у простору богате емпирике стварности. Писац не осећа да у епоси владавине буржоазије постоје различите етапе које доносе нове моменте и у карактеристици грађанских странака. Да писац зна, или боље рећи, да прима основне ставове о узлазном и силазном империјалистичком стадију капитализма, о државном капитализму као систему у фази дегенерације капитализма силазне фазе, он би у класификацији странака додао нове аспекте. У данашње време много је значајнија подела грађанских странака према томе: а) да ли иду ка државном капитализму (странке са ситном буржоазијом као доминантним слојем; у Енглеској лабуристси, у САД демократи, у Турској републиканци); б) или се боре против њега

(обично странке са буржоазијом или великопоседницима као доминантним слојем; у Енглеској торијевци, у САД републиканци, у Турској демократији); в) или иду ка фашизму, коме прибегавају буржоазија а нарочито ситнобуржоаска класа пред снажним, иако недовољно револуционарним покретом угњетених радних слојева.

Писац уопште не помиње шире народне покрете. Од I светског рата нарочито у неразвијеним или мање развијеним земљама уместо странака у класичном облику појављују се покрети који често у себи носе и коалицију разних странака са истом општом политичком платформом, или у себи имају стварно само једну странку (нар. фронтови, ослободилачки социјалистички покрети и негативно: фашизам, фалангизам и слични покрети који сличним формама настоје да се боре против прогресивних покрета). Народних покрета има и код Турака. Странка кемализма, Републиканска партија, била је дуго времена прави народни покрет, имајући за језгро антиимперијалистички настројену ситну буржоазију.

Донекле у вези са овим је и питање о странкама које садрже у себи више класних елемената. Сасвим класно чисте странке скоро нема, но свака партија ипак има један класни елемент који доминира и даје карактер странци. Има странака где је тај неосновни класни елемент бројан. Комунистичке партије данас никако нису само радничке, иако радници претстављају најјаче, иако не увек и најбројније језгро; и програм ових странака јесте борба за социјализам, а то није само ствар радника. За данашњу Турску веома је занимљив случај Демократске странке, чија је класна основа јасно буржоаска, али за коју су на изборима од 2 маја 1954 гласали и већина сељаштва, иако постоји Сељачка партија дотле не сасвим без значаја, и већина радника, штавише и делови ситне буржоазије, иако је њена типична странка била Републиканска странка која је опет, по неким позицијама, везала за себе и делове сељаштва. Борећи се за економски просперитет, против државног капитализма који радне масе изједначају са владавином Републиканске странке која је омогућавала просперитет само државним чиновницима и војсци, дајући пуне слободе буржоазији села и града и ограничене слободе другим слојевима који ове раније нису имали, а уз све то користећи обилно америчку помоћ и стране кредите, — демократска владавина добија шири, наткласни привид.

Ова књига мора интересовати наше историчаре и правне историчаре већ зато што су делови наше земље* улазили у састав Отоманске царевине у време кад се формирају прве странке у империји и кад људи с тих наших територија учествују у политичкој борби у Царевини. Но, писац је нажалост много потценио националне покрете за време султана, те им је покљонио заиста минимално простора. Писац у Македонији види бугарску акцију (87—8) или још и деловање Грка, а Србију и Црну Гору помиње у вези са албанским питањем (393—6); зна за борбу врховиста и централиста и став главних бугарских странака, али ћемо Македонце или бар македонске Словене узалуд тражити.

Поред свих недостатака ове опсежне књиге, она је бесумње од велике користи и треба је препоручити.

В. Храбак